

КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН ИЛИМ, ЖОГОРКУ БИЛИМ БЕРҮҮ
ЖАНА ИННОВАЦИЯЛАР МИНИСТРЛИГИ

М.М.АДЫШЕВ АТЫНДАГЫ ОШ ТЕХНОЛОГИЯЛЫК
УНИВЕРСИТЕТИ

САПАТТУУ БАШКАРУУ СИСТЕМАСЫ

DP- 11.09

ОшТУнун Окумуштуулар
кеңешинин 2025-жылдын
25-декабрындагы
№ 4 протоколу менен
КАБЫЛ АЛЫНДЫ

ОшТУнун ректору Ж.Ж.Турсунбаев

2025-жылдын 20-декабрындагы
№ 488-Об буйругу менен

**ОШ ТЕХНОЛОГИЯЛЫК УНИВЕРСИТЕТИНДЕ ЖАСАЛМА
ИНТЕЛЛЕКТТИ ПАЙДАЛАНУУ ТАРТИБИ ЖӨНҮНДӨ
ЖОБО**

Ош – 2025

Кызматтык пайдалануу үчүн

Ош технологиялык университетинде жасалма интеллектти пайдалануу тартиби жөнүндө жобо, – Ош. ОшТУ, 2025 – 15 б.

Түзүүчү: Турсунбаев Ж.Ж., Сатыбалдыев А.Б.

Жобо Окумуштуулар кеңешинин чечими менен жактырылып (2025-жылдын 25-декабрындагы № 4 протоколу), ректордун буйругу менен бекитилди (2025-жылдын 30-декабрындагы №488-ӨБ буйругу)

Мазмуну

Жалпы жоболор	5
Негизги түшүнүктөр жана аныктамалар	5
Жасалма интеллектти колдонуу боюнча жалпы эрежелер.....	7
Плагиатка каршы текшерүү жана сапатты көзөмөлдөө.....	12
Көзөмөлдөө жана жоопкерчилик.....	14

ОШ ТЕХНОЛОГИЯЛЫК УНИВЕРСИТЕТИНДЕ ЖАСАЛМА ИНТЕЛЛЕКТИ ПАЙДАЛАНУУ ТАРТИБИ ЖӨНҮНДӨ ЖОБО

Жалпы жоболор

Бул Жобо Ош технологиялык университетинин (мындан ары – ОшТУ) профессордук-окутуучулук курамы менен студенттеринин өзүнүн кесиптик жана окуу иштеринде жасалма интеллект (ЖИ) технологияларын колдонуу тартибин жөнгө салуу үчүн иштелип чыккан. Жобо Кыргыз Республикасындагы билим берүү тармагындагы колдонуудагы мыйзамдарга, анын ичинде Кыргыз Республикасынын "Билим берүү жөнүндө" мыйзамына, ОшТУнун Уставына жана ички ченемдик актыларына ылайык даярдалды. Аталган мыйзамда билим берүүнүн негизги принциптеринин бири катары *академиялык эркиндик жана академиялык чынчылдык* белгиленгендиги бул Жобонун укуктук негизин түзөт.

Жобонун максаты – жасалма интеллектти илимий-изилдөө, окуу-усулдук жана билим берүү процессинде туура жана этикалык жол менен пайдаланууну камсыз кылуу, академиялык чынчылдык принциптерин сактоо, плагиаттын жана башка адептик нормаларды бузуунун алдын алуу. Жобонун колдонуу чөйрөсү ОшТУнун бардык түзүмдүк бөлүмдөрүн, профессордук-окутуучулук курамын (ПОК) жана бардык денгээлдеги билим алууга катышкан студенттерин (бакалавр, магистратура, PhD) камтыйт. Жобонун талаптары ОшТУда аткарылуучу төмөнкү иштерге карата милдеттүү күчкө ээ:

- ПОКтун илимий изилдөө иштери – диссертациялар, монографиялар, илимий макалалар жана башка изилдөөлөрдүн натыйжалары;
- ПОКтун окуу-усулдук иштери – окуу китептери, окуу-усулдук колдонмолор, көрсөтмөлөр жана билим берүү материалдары;
- Студенттердин бүтүрүүчү квалификациялык иштери – дипломдук жана магистрдик диссертациялар, курстук иштер, рефераттар, долбоорлор жана өз алдынча аткарылган башка жазуу жүзүндөгү тапшырмалар.

Бул Жобо ОшТУнун бардык кызматкерлери жана студенттери үчүн милдеттүү болуп саналат. Жобонун талаптарын аткаруу аркылуу ОшТУнун академиялык жамааты билим берүүнүн сапатын маанилүү денгээлде жогорулатуу, илимий-изилдөө иштериндеги жаңычылдыктарды колдоо жана ошол эле учурда интеллектуалдык эмгектин адилеттүүлүгүн жана ак ниеттүүлүгүн камсыз кылууну максат кылат. Жобонун талаптарын аткаруу ОшТУда жасалма интеллектти колдонуу боюнча бирдиктүү жана так эрежелерди калыптандырып, келип чыгуучу талаш-тартыштарды жана түшүнбөстүктөрдү болтурбоого мүмкүндүк берет.

Негизги түшүнүктөр жана аныктамалар

Жасалма интеллект (ЖИ) – адамдын интеллектуалдык ишмердигине мүнөздүү болгон ой жүгүртүү, түшүнүү, үйрөнүү жана чыгармачылык аракеттерди компьютердик системалар аркылуу аткарууга жөндөмдүү

технологиялар жана программалык каражаттар. Бул түшүнүк өзүнө машиналык үйрөнүү, нейрондук тармактар, табигый тилди иштетүү жана башка акылдуу алгоритмдерди камтыйт. Аталган Жобонун максаттарында ЖИ түшүнүгүнө бардык түрдөгү жасалма интеллект куралдары кирет: текст генераторлору (мисалы, чоң тил моделдери – ChatGPT сыяктуу), машиналык котормо системалары, программалоо боюнча жардамчы алгоритмдер (код жазууда жардам бере турган Copilot ж.б.), сүрөт же аудио генерациялоочу нейротармактар жана башка ушул сыяктуу инструменттер. Демек, Жобонун талаптары ЖИнин бардык түрлөрүнө жана колдонуу режимдерине тиешелүү болуп саналат (онлайн сервистер, автономдуу программалар жана тиркемелер ж.б. бардыгы).

Академиялык чынчылдык – билим берүү жана илим чөйрөсүндөгү жүрүм-турум нормаларынын жыйындысы болуп, ар бир катышуучу өзүнүн ишинде ак ниеттүүлүктү, адилеттүүлүктү жана жоопкерчиликти сактоосу менен мүнөздөлөт. Академиялык чынчылдыкка жат көрсөтмөлөргө адистин же студенттин башка бирөөнүн эмгегин (идеясын, текстин, изилдөөнүн жыйынтыгын ж.б.) өзүнө ыйгарып алуусуна жол бербөө, жумуштарды өз алдынча аткаруу, алынган маалымат булактарына так шилтемелерди берүү, жасалган илимий жыйынтыктардын тактыгына жана аныктыгына жоопкерчилик тартуу кирет. Академиялык чынчылдык принциби Кыргыз Республикасынын билим берүү мыйзамдарында да бекемделген негизги принциптердин катарына кирет.

Плагиат – бул башка авторлордун текстин, идеясын, илимий жыйынтыктарын же чыгармачыл эмгегин уруксатысыз же тиешелүү шилтеме көрсөтүүсүз өзүнүн эмгеги катары көрсөтүү. Плагиат академиялык чынчылдыкка каршы көрүнүш болуп саналат жана ал окуу жана илим-изилдөө процессинде алдоо же уурдоо катары бааланат. Жасалма интеллекттин жардамы менен даярдалган текстти же материалды өз атынынан тапшыруу да плагиаттын жаңы бир түрү болуп саналат. Мындай көрүнүш дүйнө жүзүндө азыр олуттуу талкууга алынууда жана көптөгөн университеттер бул маселени чечүү жолдорун издешүүдө. Ошондуктан, Жободо ЖИнин жардамы аркылуу алынган материалдарды же мазмунду туура колдонуу боюнча өзүнчө жоболор каралат.

Антиплагиат (плагиатка каршы система) – илимий жана академиялык жазма иштердеги тексттик окшоштуктарды жана мүмкүн болгон мыйзамсыз көчүрүп алууларды аныктоочу атайын программалык камсыздоо. ОшТУда азыркы учурда колдонулуп жаткан негизги инструмент – “Антиплагиат.ВУЗ-5” программасы (мындан ары – Антиплагиат программасы) болуп саналат. Бул программа аркылуу диссертациялар, дипломдук жана магистрдик иштер, макалалар, окуу китептери сыяктуу бардык түрдөгү жазма эмгектер текшерилет. Антиплагиат программасы тексттин интернеттеги жана башка булактардагы материалдар менен окшоштук пайызын (пайдаланылган даяр тексттердин үлүшүн) эсептеп чыгарат жана окшоштук боюнча отчет түзүп берет. Отчетто текстте канча пайыз көчүрүп алуу (чоочун булактардан алынган бөлүк) бар экендиги көрсөтүлөт. Программа учурда кыргыз тилиндеги жана

башка тилдерден которулган тексттердеги дал келүүлөрдү да аныктай алат, бул студенттерге жана окутуучуларга эскертүү: башка тилдеги материалды жөн гана которуп колдонуу менен плагиатты жашыруу мүмкүн эмес.

Окшоштук пайызы (оригиналдуулук пайызы) – Антиплагиат программасы аркылуу текшерилген иштерде тексттин канча бөлүгү мурда жарыяланган башка булактарга окшош экендигин көрсөткөн көрсөткүч. Мисалы, эгер отчетто окшоштук пайызы 20% деп көрсөтүлсө, анда текстиниздин 20 пайызы мурда башка жакта бар экендиги аныкталган (80% оригиналдуу). Университеттин ички талаптарына ылайык, жумуштун оригиналдуулук пайызы белгилүү бир минимумдан төмөн болбошу зарыл. Көпчүлүк учурда бүтүрүүчү квалификациялык иштерди жана магистрдик диссертацияларды коргоого жол берүү үчүн кеминде 40-80% оригиналдуулук талап кылынат. Так санын ОшТУнун антиплагиат жобосунда берилген, бирок баары бир негизги талап – студенттин же окутуучунун иши негизинен өзү тарабынан жазылган болушу керек. Антиплагиат программасынын текшерүүсүнүн жыйынтыгы боюнча атайын отчеттун көчүрмөсү чыгарылып, ал бүтүрүүчү иштердин, диссертациялардын жана башка расмий тапшыруучу материалдардын папкасына тиркелет. Бул практика окуу жайда плагиаттын алдын алып, иштердин сапатын көзөмөлдөөнү жеңилдетет.

ЖИ менен түзүлгөн (жасалган) мазмун – жасалма интеллект инструменттерин колдонуу аркылуу түзүлгөн текст, сүрөт, программалык код, схема, котормо жана башка материалдар. Мисалы, эгерде студент ChatGPTге суроо берип, анын жообун үзүндү катары өзүнүн курстук ишине киргизген болсо, же окутуучу ЖИ негизиндеги инструментти пайдаланып окуу китеби үчүн бөлүм жаздырса – бул ЖИ менен түзүлгөн мазмун болуп эсептелет. ЖИ түзүп берген материал адатта оригиналдуу (башка булактан сөзмө-сөз алынбаган) болгону менен, аны ойлоп табуу же түзүү процесси адам тарабынан эмес, алгоритм тарабынан аткарылганын белгилөө маанилүү. Мындай мазмунду колдонууда автор (студент же окутуучу) анын мазмуну үчүн өзү жазгандай эле жоопкерчиликте болот, анткени ал материалды туура пайдаланышы жана текшериши керек.

Жасалма интеллектти колдонуу боюнча жалпы эрежелер

1.ЖИни колдонууга уруксат берилген жагдайлар: ОшТУнун профессордук-окутуучулук курамы жана студенттери ЖИ куралдарын төмөнкүдөй максаттарда жана шарттарда колдонсо болот:

• *Жардамчы курал катары:* Жасалма интеллектти маалымат издөө, түшүнбөстүк жараткан татаал темаларды жөнөкөй тилде түшүндүрүү, идеяларды генерациялоо, план түзүү, тексттин грамматикасын же стилин жакшыртуу, программалык кодогу каталарды табуу сыяктуу жардамчы функцияларда пайдаланууга жол берилет. Маселен, студент түшүнбөй жаткан бир түшүнүк боюнча ChatGPTден жөнөкөй түшүндүрмө алып, андан соң ошол түшүнүктү өз сөзү менен жазса болот; же болбосо окутуучу лекциясынын планын түзүүдө ЖИ инструментинен бир нече сунуштарды алып, аларды

ылайыктуу деп тапса, колдонушу мүмкүн. ЖИден алынган маалымат же сунуш мүнөзүндөгү жоопторду пайдаланууда, колдонуучу аларды сөзсүз өзүнүн билими жана критикалык ой жүгүртүүсү менен электен өткөрүп, тууралыгына ынанып, керектүүсүн тандап алышы керек. ЖИди көмөкчү инструмент катары пайдалануу аны менен толугу менен даяр текстти жаздырып алууга жеткирбөөсү шарт – башкача айтканда, ЖИден кеңеш, мисал же структуралык сунуш алуу максатка ылайык, бирок алынган жооптун бардыгын ошол калыбында өз ишинс көчүрүү жол берилбейт. Мындай талап билим алуунун сапатын сактоо үчүн коюлууда: эгерде тапшырманын негизги бөлүгүн студент өзү ойлонуп, өзү аткарбаса, анда анын жөндөмү өспөй калары жалпы тажрыйбада белгилүү.

• *Илимий изилдөөлөрдө жана маалымат талдоодо:* ЖИ куралдарын чоң маалыматтарды (Big Data) же тексттик массивдерди талдоодо, эксперименттик жыйынтыктарды статистикалык иштетүүдө, моделдерди түзүүдө колдонууга уруксат. Мисалы, изилдөөчү тексттик маалыматтарды классификациялоо үчүн машиналык үйрөнүү моделин колдонушу мүмкүн же эксперименттен алынган сандык маалыматтардын негизинде прогноз жасоо үчүн ЖИ алгоритмин колдонсо болот. Мындай учурларда ЖИни колдонуу изилдөөнүн методологиясынын бир бөлүгү катары эсептелет жана ал илимий адеп нормаларын бузбайт (эгерде тиешелүү түрдө ыкмасы сүрөттөлсө жана алынган жыйынтыктарга талдоо жүргүзүлсө). Бирок изилдөөнүн жыйынтыгын интерпретациялоо жана чыгарылган тыянактарды негиздөө иши изилдөөчүнүн (автордун) өзүнө таандык болушу шарт – ЖИ бул процессте жардамчы ролун гана аткарууга тийиш.

• *Окуу-усулдук материалдарды түзүүдө:* Окутуучуларга жана методисттерге ЖИни окуу материалдарын даярдоодо убакытты үнөмдөөчү курал катары колдонууга болот. Маселен, тест суроолорун түзүү, практикалык мисалдарды ойлоп табуу, белгилүү бир теманы түшүндүрүүнүн альтернативалык ыкмаларын изилдөө үчүн ЖИден пайдалуу сунуштар алынса болот. Ошол эле учурда алынган материал толугу менен туура эмес же деңгээлге ылайыксыз болушу ыктымал болгондуктан, окутуучу ЖИ берген мазмунду кылдат текшерип, оңдоп-түзөтүүгө милдеттүү. ЖИнин чыгармачыл мүмкүнчүлүктөрүн (маселен, иллюстрациялык сүрөттөрдү же мисалдуу кырдаалдарды түзүүдө) да пайдаланууга жол берилет, бирок акыркы продукт – методикалык колдонмо же окуу китеби – автордун (окутуучунун) жеке эмгегин жана педагогикалык тажрыйбасын чагылдырышы зарыл. Университетте жарык көрүүчү бардык окуу-усулдук иштелмелер рецензиялануу стадиясынан өтөт жана алардагы мазмун үчүн жоопкерчилик автордо болот.

• *Билим алуу процессинде өз алдынча окуу үчүн:* Студенттер ЖИ инструменттерин өз алдынча билим алуусун өркүндөтүү үчүн да пайдалана алышат. Мисалы, белгисиз терминдерди түшүндүртүп алуу, кошумча мисалдарды чечтирүү, кайталоо үчүн суроо-жоопторду алуу ж.б. ЖИ бул учурда жеке репетитор сыяктуу кызмат кылышы мүмкүн. Бирок студент мындай жол менен алган маалыматтын тууралыгына жана толуктугуна өзүнүн

акыл калчоосу менен баа берүүгө тийиш. Жасалма интеллект жалпы билимге жеткиликтүүлүктү кеңейтсе да (ар ким каалаган темада тез түшүндүрмө ала алуусу) жана өз темпинде окуганга шарт түзсө да, анын жооптору дайыма эле так жана толук боло бербесин эстен чыгарбоо керек. Студенттер маанилүү деп тапкан маалыматты башка көз карандысыз булактардан дагы текшерип коюусу сунушталат.

2. ЖИни колдонууга тыюу салынган же чектелген жагдайлар: Академиялык чынчылдыкты жана иштин өз алдынчалуулугун камсыз кылуу максатында, төмөнкү учурларда жасалма интеллектти пайдаланууга тыюу салынат же катуу чектөө киргизилет:

• *Даяр текстти толугу менен көчүрүп берүү:* Эч бир студент өзүнүн бүтүрүүчүлүк ишин, курстук ишин же башка жазуу түрүндөгү академиялык тапшырмасын толугу менен же негизинен ЖИге жаздырып, анан аны өз атынан тапшырбоого тийиш. Мындай аракет плагиат же алдамчылык катары бааланат жана окуу жайдын ички тартибине ылайык жазаланат. Жасалма интеллект тарабынан түзүлүп берилген текст оригиналдуу болуп, Антиплагиат программасы аны «уурдалган» деп таба албаса да, анын мазмуну студенттин жеке интеллектуалдык салымы эмес болгондуктан жана ал аны өз иши катары көрсөткөндүктөн, бул академиялык адепсиздиктин бир түрү деп саналат. ОшТУнун академиялык чынчылдык саясатына ылайык, мындай иштерге жол берилбейт. Студенттин ишинде ЖИ кайсы жерлерде колдонулганы шек жаратса, жетекчи же комиссия мүчөлөрү кошумча оозеки сурак же текшерүү жүргүзүп, студенттин теманы өздөштүргөндүгүнө ынанышы мүмкүн.

• *Башка булактардан алынган мазмунду жашыруу үчүн ЖИ колдонуу:* Эгерде кимдир-бирөөнүн ишинде башка авторлордун тексттери, маалыматтары пайдаланылса, бул факт сөзсүз тиешелүү шилтеме берүү менен көрсөтүлүүгө тийиш. Айрым учурларда студенттер же изилдөөчүлөр даяр текстти алып, аны ЖИ аркылуу кайра жаздырып (“перефразалап”) чыгууга аракет жасашы мүмкүн – сырткы окшоштукту азайтып, Антиплагиат программасын алдоо максатында. Мындай аракеттер да этикага жатпайт. Эгер башка автордон алынган идея же маалымат болсо – сөзсүз булагын көрсөтүү керек. Ал эми жөн гана ЖИге текстти кайра жаздырып алуу плагиат проблемасын чечпейт, тескерисинче, аны жашырган аракет болуп калат. Антиплагиат программасы которулган же синонимдер менен алмаштырылган тексттерди дагы белгилүү даражада тааный алары жогоруда айтылды, бирок ал тааныбаса деле маселени өзгөртпөйт – мындай иш да адеп бузуу деп саналат. Ошондуктан, булактарга шилтеме берилбей, мазмундун көпчүлүк бөлүгү көчүрүлгөн болсо, ал сөзсүз плагиат болуп эсептелет деп адистер эскертет.

• *Жазуу иштерин аткарууда өз алдынчалуулукту жокко чыгаруу:* Эгерде тапшырма чыгармачылыкты, критикалык ойлонууну талап кылса, аны аткаруунун негизги бөлүгүн адам өзү иштеп чыгышы керек. ЖИге толугу менен аткарытып берүү билим берүүнүн максатына каршы келет. Айрыкча, эссе, долбоор, изилдөө сыяктуу иштерде ЖИдин жардамы менен факты-жыйынтык чогултса болот, бирок пикир айтууда же корутунду жазууда

студент өз оюн негиздеп жазууга тийиш. Окутуучу атайын белгилеп көрсөткөн жагдайлар болбосо, экзамен учурунда же көзөмөлдөнүүчү шарттарда ЖИ колдонууга жол берилбейт (мисалы, онлайн экзаменде сырттан жардам албоо эрежеси бул технологияга да тиешелүү). Өз алдынча ой жүгүртүүнү талап кылган иштерде ЖИди колдонуу чектелиши керек – бул студенттин же изилдөөчүнүн жеке компетенттүүлүгүнө доо кетирбөөнүн шарттарынын бири.

• *Купуя же корголуучу маалыматтарды ЖИге берүү:* Жасалма интеллект сервистерин колдонууда, айрыкча ачык интернет платформаларын, этияттык талап кылынат. Эгерде илимий иште же башка долбоордо жарыялана элек идеялар, купуя маалыматтар болсо, аларды жалпы жеткиликтүү ЖИ платформаларына жүктөө сунуш кылынбайт. Анткени ал маалыматтардын купуялуулугу бузулушу ыктымал же ал маалыматтар тышкы тараптарга өтүп кетиши мүмкүн. ОшТУнун кызматкерлери патенттелүүчү же коммерциялык сыр болуп эсептелген маалыматтар менен иштеп жаткан болсо, ЖИди колдонордон мурда юридикалык бөлүм же жетекчилик менен кеңешүүсү зарыл.

• *ЖИни колдонуп баа алуу үчүн алдамчылыкка баруу:* Студенттерге эч кандай шартта ЖИ аркылуу даярдалган бүтүндөй бир ишти (реферат, курстук, лабораториялык отчет ж.б.) сатып алуу, башка бирөөнүн жардамы менен жаздыруу жана окутуучуга өзүнүкү катары тапшыруу болбойт. Ошондой эле, башка бир студенттин жумушун алып, аны ЖИ аркылуу кайра түзүп өзүндүкү кылып алуу дагы алдамчылык деп саналат. Университетте мындай көрүнүштөрдү аныктоо үчүн ар түрдүү ыкмалар колдонулат: плагиатка каршы текшерүү, шектүү мазмундар боюнча кошумча суроо-жооп өткөрүү, жобо бузган студенттер тууралуу маалыматтарды каттоо ж.б. Эгерде студенттин ЖИ колдонуу эрежелерин бузганы аныкталса, ага карата окуу жайдын ички тартибиндеги жаза чаралары колдонулат (эскертүү, ишти кайра жазуу, канааттандырарлык эмес баа коюу, кайталанса – окуудан четтетүүгө чейин).

3. *ПОКтун жасалма интеллектти колдонуусундагы жоопкерчилиги:* Профессордук-окутуучулук курам инновациялык технологияларды колдоо менен бирге, алардын колдонулушу окуу процессинин сапатына жана студенттердин билим деңгээлине терс таасир этпешине кепил болушу керек. Окутуучуларга төмөнкү эрежелер сакталууга тийиш:

• ЖИти окутуу процессинде жардамчы курал катары пайдалануу учурунда, анын мүмкүнчүлүктөрү жана чектөөлөрү туура түшүндүрүлүүсү зарыл. Окутуучу студенттерге ЖИ берген маалыматтар дайыма эле ишенимдүү эместигин эскертип, алынган жоопторду сын көз караш менен баалоого үйрөтүүгө тийиш. Айрыкча, ЖИ кээде ойдон чыгарылган “фактыларды” же туура эмес маалыматтарды берип коюшу мүмкүн экени айтылууга тийиш.

• ЖИ жардамында даярдалган материалды (мисалы, лекциянын конспектисин же презентациядагы сүрөттү) колдонордон мурун окутуучу анын мазмунун, тактыгын дыкат текшерип чыгуусу шарт. Эгерде каталар же ылайыксыз бөлүктөр табылса, аларды оңдоо керек. Студенттерге таратуучу

материалдарда мүмкүн болгон ката-кемчиликтер үчүн жоопкерчилик толугу менен материалды даярдаган окутуучуга жүктөлөт.

- Окутуучулар студенттерге берилүүчү тапшырмаларды иштеп чыгууда ЖИнин таасирин да эске алуусу керек. Тактап айтканда, бардык тапшырмалардын түрлөрү студенттерге ЖИ менен даярдап алууга шарт түзүп калбасын үчүн ойлонуштурулат. Мисалы, жалгыз гана тексттик реферат түрүндөгү тапшырмалардын ордуна көбүрөөк презентация, долбоор коргоо, практикалык эксперименттерди жүргүзүү, оозеки сурамжылоо же уникалдуу мисалдарга таянган жазуу иштерин пайдалануу сунушталат. Мындайча айтканда, ЖИ “аткарып бере алгыс” тапшырмалардын үлүшүн көбөйтүү керектиги эске алынат – бул студенттин чыныгы реалдуу билимин жана жөндөмүн баалоого өбөлгө түзөт.

- ПОКтун ар бир өкүлү, айрыкча студенттердин бүтүрүүчү квалификациялык иштеринин илимий жетекчилери, өз студенттерине ЖИни туура колдонуу боюнча кеңеш берип, бул Жобонун талаптарын жеткиликтүү түшүндүрүүгө милдеттүү. Жетекчилер бүтүрүүчү иштердин этаптары боюнча отчет алып жатканда, студенттин материалдары кайсы деңгээлде өз эмгеги, кайсы жерде мүмкүн болгон ЖИ жардамын колдонгонуна көңүл бөлөт. Эгер шектүү жерлер байкалса (стили кескин айырмаланган бөлүмдөр, студент түшүндүрө албай жаткан тексттер ж.б.), жетекчи студент менен кошумча маектешип, андан түшүндүрмө алып же тапшырмаларды кайра тактоо укугуна ээ.

- ПОКтун илимий эмгектери (макалалар, конференция баяндамалары, монографиялар) ЖИ куралын колдонуу менен даярдалган учурда (мисалы, англис тилинде макала жазууда тилди түзөтүү үчүн ЖИ-түзөтмөлөрдү пайдаланса) авторлор бул туурасында эмгектин методологиясында же ыраазычылык бөлүгүндө белгилеп коюусу сунушталат. Бул талап азырынча бардык басылмалар үчүн милдеттүү эмес, бирок айрым эл аралык журналдарда же конференцияларда ЖИ колдонулгандыгы тууралуу ачыктыкты көрсөтүү этикасы жайылууда. ОшТУнун окумуштуулары бул сыяктуу жакшы практикадан артта калбашы үчүн, мүмкүн болсо, ЖИ кайсы жаатта жардам бергени тууралуу түшүндүрмө берүүсү мүмкүн (мисалы: “Автор тилдик түзөтүүлөр үчүн ChatGPTнин жардамын колдонгон, алынган сунуштар илимий мазмунга таасир этпеген” сыяктуу белги).

- Окутуучулар жана илимий кызматкерлер бул Жобонун талаптарын сактоо боюнча башкаларга үлгү көрсөтүшү керек. Эгерде ПОКтун өкүлү өзү ЖИни туура эмес колдонуп, этикалык эмес жолдорго барса (маселен, макаласын толугу менен ЖИге жаздырып алып, ошого автор болуп чыгуусу, же башка бирөөнүн эмгегин ЖИ менен кайра иштеп өз атына чыгаруу ж.б.), анда ага карата да университеттин этика комитети же жетекчилиги тарабынан тартиптик жаза колдонулат. Мында кызматкердин илимий-педагогикалык наамына шек келтиргендиги, студенттерге терс өрнөк болгону дагы эске алынып, катуу чара көрүлүшү ыктымал (сөгүш жарыялоо, аттестациядан өткөрүү, кызматтан алуу жана Кыргыз Республикасынын мыйзамдарына ылайык башка чаралар).

Плагиатка каршы текшерүү жана сапатты көзөмөлдөө

ОшГУда аткарылган бардык бүтүрүүчү квалификациялык иштер (дипломдук долбоорлор, магистрдик диссертациялар), окуу процессинин алкагындагы негизги жазуу иштери (курстук иштер, рефераттар), ошондой эле ПОК тарабынан жарыяланууга сунушталган илимий жана окуу-усулдук эмгектер тисшелүү тартипте Антиплагиат программасы аркылуу текшерүүдөн өткөрүлөт. Бул тартип окуу жайдын ички ченемдик актылары жана Кыргыз Республикасынын илим, жогорку билим берүү жана инновация министрлигинин талабына ылайык киргизилген. Айрыкча, мамлекеттик аттестациянын жана диссертациялык иштерди кабыл алуунун талаптарына ылайык, бүтүрүүчү иштерди текшерүү азыр зарыл шарт болуп эсептелет.

Текшерүүнүн тартиби төмөнкүчө уюштурулат:

- Ар бир кафедрада же бөлүмдө Антиплагиат текшерүүсүнө жооптуу адам (катчы же окутуучу) дайындалат. Студенттердин бүтүрүүчү иштеринин акыркы варианттарын ушул жооптуу адам белгиленген мөөнөткө ылайык электрондук форматта (DOC, PDF) кабыл алып, Антиплагиат программасына жүктөп текшерет. Ошондой эле ПОКтун пландык жарыялоочу эмгектери (монография, окуу куралы ж.б.) университет ичиндеги экспертиза үчүн текшерилиши мүмкүн.

- Антиплагиат программасы текшерүүнүн натыйжасында ар бир жумуш үчүн окшоштук (схожесть) индекси менен отчетту даярдайт. Бул отчетто жумуштагы тексттин кайсы бөлүктөрү кандай булактарга окшош экени белгиленип, пайыздык катышы берилет. Жооптуу адам же антиплагиат администратору отчеттун негизинде тиешелүү протоколду толтурат жана аны жумуштун жетекчисине жана кафедра башчысына берет.

- ОшГУ белгилеген оригиналдуулук ченемине жооп бербеген жумуштар коргоого же жарыялоого кабыл алынбайт. Алсак, эгер дипломдук иште тексттин оригиналдуулугу белгиленген чектен (мисалы 40%дан) төмөн болсо, же отчетто айрым бөлүмдөр толугу менен башка булактардан көчүрүлгөнү ашкереленсе, мындай иш автоматтык түрдө кайра иштеп чыгууга жөнөтүлөт. Студентке же авторго кемчиликтер боюнча жазуу түрүндө эскертүү берилет жана белгиленген мөөнөт ичинде ишти оңдоп, кайра тапшыруу мүмкүнчүлүгү берилет. Мында автор атайылап программаны алдоого багытталган аракеттерди кылбашы керек (мисалы, текстке көрүнбөс символдорду коюу, сөздөрдү атайылап ката жазуу аркылуу окшоштук пайызын жасалма түрдө азайтууга аракет кылуу ж.б.). Андай белгилер отчетто байкалса же эксперттер тарабынан аныкталса, жумуш дароо жараксыз деп табылышы ыктымал жана авторуна карата чара көрүлөт.

- *Окшоштук боюнча ченемдер:* ОшГУда иштин түрүнө жараша тексттеги максималдуу уруксат берилген окшоштук (плагиат) пайыздары белгиленген. Мисалы, диссертациялык иштер үчүн – 15%тен ашпаган окшоштук (85% жана андан көп уникалдуулук), дипломдук иштерге – 60%тен ашпаган окшоштук, курстук иштерге – **60% же 40%** чамасында ж.б. сыяктуу.

Мындай чектер окуу жайдын ички буйруктары менен белгиленет. Эгерде иштин мүнөзүнө байланыштуу өзгөчөлүктөр болсо (мисалы, обзор түрүндөгү адабияттардын көп цитата келтирилиши талап кылынган бөлүмдөр), анда белгилүү бир бөлүмдөрдү эсептөөдөн чыгаруу же атайын экспертиза жүргүзүү каралышы мүмкүн. Бирок жалпы жөнүнөн, бардык иштерде автордун өзүнүн оригиналдуу тексти жана ойлору басымдуулук кылууга тийиш. Уруксат берилген цитата же көчүрү бөлүктөрү сөзсүз так шилтемелер менен жана талаптагыдай форматта көрсөтүлүшү керек (тырмакчага алынган цитаталар, библиографиялык маалыматтар ж.б.).

• *Манускрипт (кол жазма) отчеттору жана тиркемелери:* Бүтүрүүчү квалификациялык иштерди коргоого же диссертацияларды жактоого берүүдө, ошондой эле университет ичинен жарык көрүүчү окуу китептерин басмага сунуштоодо, сөзсүз түрдө антиплагиат текшерүүсүнүн Отчёту жана кафедранын/бөлүмдүн корутундусу тиркелет. Отчетто көрсөтүлгөн окшоштук пайызы белгиленген талапка шайкеш келгенде гана, жумушка уруксат берилгендиги тууралуу корутунду жазылат. Отчеттун бир нускасы иштин материалдарына кошулат да, бир нускасы кафедрада белгиленген мөөнөткө чейин сакталат (дипломдук иштер үчүн – кеминде 5 жылга чейин сактоо сунушталат).

• *Эксперттик комиссия:* Эгерде Антиплагиат программасынын корутундусу боюнча иште белгиленген чектен жогору окшоштук же шектүү учурлар аныкталса, кафедранын чечими менен же директораттын буйругу менен аталган ишти кайра кароо үчүн кичи комиссия түзүлөт. Ал комиссияга профилдик окутуучулар, мүмкүн болсо, этика комитетинин өкүлү же юристконсульт кирет. Комиссия иштин текстин деталдап карап чыгып, кайсы бөлүктөрү плагиат экенин кол менен дааналап табат, автордун түшүндүрмөсүн угат. Комиссиянын чечими боюнча ишти коргоого/жактоого уруксат берүү же бербөө боюнча акыркы чечим кабыл алынат. Эгерде автор комиссия чечими менен макул болбосо, ОшТУнун тиешелүү жогорку органдарына апелляцияга бере алат, бирок бул учурда да академиялык адеп маселеси биринчи орунда караларын белгиленет.

Университетте ошондой эле плагиаттын жана академиялык бузуулардын алдын алуу максатында үзгүлтүксүз түшүндүрүү иштери, семинарлар өткөрүлүп турат. Антиплагиат программасын колдонуу боюнча студенттерге жана ПОКко ар жылдык инструктаж жүргүзүлөт. Плагиаттын кесепеттери, жазалары тууралуу маалыматты ар бир биринчи курстун студенттери окуу жылынын башында алышат. Бул иш-чаралардын бардыгы “Алдымчылыктын эмес, ак эмгектин үрөнүн сиңирүү” максатына кызмат кылат.

Учурда дүйнө жүзүндө ЖИ тарабынан жазылган текстти автоматтык аныктоо системалары да өнүгүүдө (маселен, OpenAI Classifier, GPTZero сыяктуу кызматтар бар). Айрым сунуштарга ылайык, ЖОЖдор ЖИ колдонулган иштерди аныктоочу ушундай системаларды колдонуу тажрыйбасын да киргизүүсү зарыл деп эсептейт. ОшТУ дагы мүмкүн болгон учурда мындай инновацияларды байкап көрүүгө жана эффективдүүлүгүн

анализдөөгө даяр. Бирок азыркы тапта мындай инструменттердин тактык деңгээли бир кыйла эле чектелүү экенин жана кээде жаңылыштыктар кетирерин белгилөө керек. Андыктан, жакынкы перспективада негизги таянуу плагиатка каршы программаларга жана салттуу эксперттик баалоо ыкмаларына (окутуучулар тарабынан терең талдоо, оозеки сынактар ж.б.) жасалмакчы. ЖИнин жардамы менен жазылган иштерге каршы күрөшүүнүн натыйжалуу жолдорунун бири – студенттин жекече ойлоону жана чыгармачылык жөндөмүн талап кылган тапшырмалардын үлүшүн көбөйтүү экендиги жогоруда айтылды жана ОшГУ бул багытты колдойт.

Көзөмөлдөө жана жоопкерчилик

Бул Жобонун аткарылышын көзөмөлдөө ОшГУнун жетекчилигинин, түзүмдүк бөлүмдөрдүн (институт, кафедралардын) жана атайын түзүлгөн ички комитеттердин (этика комиссиясы, билим сапатын көзөмөлдөө бөлүмү ж.б.) жоопкерчилигинде болот. Төмөнкү жооптуу тараптар жана алардын милдеттери белгиленет:

- *Кафедра башчылары жана директорлор:* Өзүнүн бөлүмүндө Жобонун мазмуну менен бардык кызматкерлерди жана студенттерди тааныштырууну камсыз кылат. Бүтүрүүчү иштердин темалары бекитилгенден тартып, аларды аткаруу учурунда көзөмөл жүргүзүп, ЖИни колдонуу эрежелеринин сакталышын (айрыкча, өз алдынча аткаруу принциптерин) эскертип турууга тийиш. Коргоо алдынан бардык иштердин Антиплагиат текшерүүсүнөн өткөнүн жана талаптарга ылайык экенин текшерет. Эгерде жобо бузуу учурлары катталса (мисалы, плагиат аныкталса), тиешелүү студенттер же кызматкерлер боюнча дисциплинардык чара көрүү үчүн сунуштарды университеттин жетекчилигине берет.

- *Илимий жетекчилер жана кеңешчилер:* Студенттердин илимий жетекчилери бүтүрүүчү квалификациялык иштердин жүрүшүндө студент менен дайыма байланышта болуп, анын материалдарын бөлүктөр боюнча окуп, комментарий берип турууга милдеттүү. Эгерде студент ЖИни аша чаап колдонуп, өзүнүн түшүнүгү жок тексттерди киргизип жатканын байкаса, жетекчи мындай учурларды дароо токтотуп, студентке тийиштүү эскертүү берүүгө тийиш. Дипломдук иштин алдын-ала вариантын жетекчи өзүнчө да плагиатка текшертип көрүшү сунушталат (ошондой мүмкүнчүлүк бар болсо) – бул акыркы этапта негативдүү сюрприздер чыгып калбашына жардам берет. Жетекчи өзүнүн корутундусунда студенттин ишиндеги өз алдынчалуулук деңгээлин, ЖИнин аралашуусу боюнча көз карашын да билдире алат. Мисалы, эгер студент айрым майда бөлүмдөрдө гана ЖИдин жардамына кайрылган болсо жана жалпы иштин сапатына анын таасири болбосо, жетекчи бул тууралуу нейтралдуу белгилеп коюшу мүмкүн; ал эми тескерисинче, студент негизги анализ бөлүгүн өзү эмес, ЖИ даярдап берген деп шек санаса – жетекчи мындай учурда ишти коргоого сунуштабай да коюуга укуктуу.

- *Антиплагиат системасынын администратору:* Университетте Антиплагиат программасы менен иш алып барууга атайын дайындалган адис

болот. Ал программаны пайдаланууга байланыштуу жалпы методикалык жардамы көрсөтөт, керектүү окууларды уюштурат, лицензиялардын же программалык камсыздоонун жаңылануусун көзөмөлдөйт. Ошондой эле, бардык жүргүзүлгөн текшерүүлөрдүн жыйынтыктары туура катталып, архивада сакталышы камсыз кылат. Жыл аягында жалпы статистикаларды (канча иш текшерилди, канчасында проблемалар аныкталды ж.б.) жетекчиликке отчет катары берет. Бул маалыматтар кийинки жылдарда алдын алуу иш-чараларын пландаштырууга колдонулат.

• *Студенттер жана ПОКтун жеке жоопкерчилиги:* Ар бир студент жана ар бир окутуучу бул Жобонун эрежелерин индивидуалдуу түрдө сактоого милдеттенет. Жобонун мазмуну студенттер үчүн жеткиликтүү жерде (университеттин сайтында жана директораттарда) илинет, ал эми жаңы кабыл алынган студенттер жана жаңы кызматкерлер үчүн атайын маалымат сессиялары уюштурулат. Мындан тышкары, семестр башында ар бир окутуучу өзүнүн сабактарынын силлабусунда академиялык чынчылдык жана плагиат маселесине байланыштуу эскертме камтыйт. Эгерде кимдир бир студент же кызматкер Жобонун талаптарын билбегенин шылтоо катары айтса, бул кабыл алынбайт; “билбейм” же “түшүнбөй калыпмын” деген жүйө жоопкерчиликтен бошотпойт. Ошондуктан, ар бир адам өзү ушул документтеги талаптар менен таанышып чыгууга тийиш.

• *Жаза чаралары:* Жобону бузган тараптарга карата Кыргыз Республикасынын колдонуудагы мыйзамдарына жана ОшГУнун ички эреже-жоболоруна ылайык жаза чаралары колдонулат. Студенттер үчүн бул: эскертүү, кайта жазуу, упайларын кесүү, келишим негизиндеги окууда болсо кайра төлөтүү, окуудан убактылуу четтетүү же толугу менен окуудан чыгарууга чейин жетиши мүмкүн – буга директордун сунушу менен ректор же окуу иштери боюнча проректордун буйругу аркылуу чечим чыгарылат. ПОКтун мүчөлөрү үчүн: сөгүш жарыялоо, сыйакылардан куру калтыруу, кызматтан төмөндөтүү же административдик жаза, керек болсо эмгек келишимин бузууга чейин чара көрүлүшү мүмкүн (эгер ири көлөмдүү плагиат же жасалма илимий жетишкендиктер аныкталса). Ар бир мындай учур жеке тартиптик комиссияда каралып, тиешелүү чечим акт (буюрук) түрүндө чыгат.

ОшГУда академиялык этиканы көзөмөлдөөчү этика комитети, ал ЖИнин туура колдонулушуна да мониторинг жүргүзөт. Жыл сайын академиялык чынчылдык абалы боюнча анализ берилет. Мисалы, канча студентте плагиат фактысы аныкталды, канча учурда ЖИнин кыянат пайдаланылышы байкалды ж.б. Ушул статистикалар талданып, эгер өсүүчү терс тенденциялар болсо, кошумча чаралар кабыл алынат.

Ош технологиялык университетинин жамааты бул Жобонун талаптарын сактоо менен заманбап жасалма интеллектти күчтүү курал катары туура пайдаланып, билим жана илим жаатында жаңы бийиктиктерге жетишет деп терең ишенет. Жасалма интеллектти тыюу салуу эмес, аны туура колдонууга үйрөтүү маанилүү экендигин жетекчилик да, окутуучулар да, студенттер да эске алып, ЖИни билим алуунун сапатын күчөтүүчү мыкты инструментке айландыруу негизги максат экенин унутпоого чакырат.